

# Od liričnega izgnanstva molka do sociale sveta

Festival Pranger (letos se bo dogajal od 1. do 4. julija) je nastal zaradi spoznanja o neslišnosti poezije in o nezadostnosti njene kritike. Tudi tokrat objavljamo utemeljitve izbranih treh kritikov letošnjega festivala (Davida Bandelja, Mete Kušar in Braneta Senegačnika), ki so izbrali vsak svoje tri pesniške izbrance



META KUŠAR

## Aleš Debeljak: Tihotapci

Pesnik bi se rad pretihotapil v nov pesniški biotop, kar ni lahko delo. Že nekaj let poskuša, da bi se zadržal pod gladino (naslov prejšnje pesniške zbirke), ker čuti, da se v njem ruvata profesor družbene misli in pesnik. Liriki diha samo z individualnostjo, profesorska kariera pa ne hrani ravno izstopajoče duševne pretanjenosti. Kulturolog dejstva razkriva, pesnik jih skriva v domišljijске vzorce, sproti spletene, poimenovane tudi arhetipi, ne more si pomagati z racionalno diferencirano deskripcijo, četudi je nežno blindirana s tankimi lepnotnimi metaforami. Pesniki se ne skrivajo zaradi malomeščanskih ozirav, pesnik se skriva, če rečem z Brodskim, ker je skrivanje vir ustvarjanja. Tu so izvori Debeljakovega "tihotapljenja".

Pesmi si želijo govorice, pri kateri njihov avtor ne bo imel zunanjih, znanih pomočnikov. Debeljak v tej knjigi med verze večkrat vrže naslove filmov, knjig, še več, podnaslove pesmi markira z natančnimi ljubljanskimi lokacijami (Štefanova ulica, Kongresni trg, Gallusovo nabrežje, Ižanska cesta, Mestni trg itn.), kolikor že samih naslovov ne usmerja zelo natančno: Raznašalec časopisov, Nasvet mlademu pesniku, Ljubezensko drevo itn. Njegova kondicija spomina v glavnem seže do sedemdesetih let prejšnjega stoletja, kadar gre za osebne dogodke, in do druge svetovne vojne, ko gre za kolektivne.

Poezija zahteva osamljenost, ki je v Tihotapcih ne manjka, vendar si pesnik zanj ni mogel vzeti veliko časa. Za srečevanje z Žensko, ki je ni, si je lahko vzemel le "teden dni". Malo, čeprav je za pesnika najhujša reč prav presahiniti in je njegova naravna pomočnica prav anima, prav ta ženska, ki je ni. To je pesem, v kateri 16 verzov spravi v en sam stavek. Nekakšna apoteptičnost je v tem vehementnem zamahu, ki je hkrati, razumljivo, hommage Ivu Andriću. Ker je presahnitev najmočnejša pesnikova groza, Debeljak ni preveč posrečeno parafraziral Balantiča: "pred plapolanjem res ne čutim nobene groze", kajti za Balantiča je bil prav ogenj presahnitev. Razumljivo, da je pesniška izstradanost za avtorja večja nevarnost od pomanjkanja slave in nagrad.

Presahnitev je deklarativna v pesmi o animi: "vdihneš dim in izdihneš temo, teden/ zaupnih pogovorov: žal mi je, da nisi dlje ostala." v kateri je tudi zelo natančno zavedanje, da gre proces poglabljanja počasi. Prav ta podzavestna ženska, s katero se nima časa ukvarjati, za kar mu je žal, mu ponuja pozitivna vznemirjanja iracionalne narave: "kdo si in čigava si, zakaj tvoje/

besede zvenijo iskreno, kadar so najmanj resnične".

Tihotapci pa pri Debeljaku niso le enostranska metafora, ker mednje prištevajo še prišleke, ki so se pritihotapili v mesto, kot je videti v pesmi Tihotapci. Najbolj boleče takšen status doživljajo otroci, ker že navsezgodaj, ko bi morali še spat, nemo "zidajo mesta brez oken in vrat". Dokaj brezperspektivno, še bolj, ker "nekaj komaj znosnega živi/v načinu, kako mestne ulice vseeno diha", zato te mestne tihotapce poimenuje kar "rekrute neuporabne vojske".

Kaj je v tem tednu pesniške osamljenosti najprej prišlo na dan? Individualna podzavest, ki je takoj "na drugi strani zrcala" in je radodarna s komplekski, ne pa tudi s skrivnimi potmi. Tihotapljenje ni le vstopanje, kamor te ne povabijo in ni le prenašanje prepovedanega, samo na začetku je videti kot vztrajno garanje "raznašalca časopisov", ki "bos hodi v tuji zimi."

Prva stopnica nezavednega je boleča, tam so potisnjene osebne reči, ne najstarejši človeški zakladi. Tihotapec je na najbolj varni poti, kadar želi asimilirati svojo senco: "mi nismo angeli, ki sedijo na ramenih / zrelih melanholikov, mi smo banda lažniva". Spoznavanje lastnih slabosti potrebuje veliko časa. Ko maršira pesnik skozi nevrotične plasti, v katerih ne "čutiš ne raja ne pekla", lahko počasi spoznaš tihotapski rod, v katerem postaneš "vreden vajenca".

## Tomaž Šalamun: Mrzle pravljice

Naslov knjige Mrzle pravljice se ni pojavil zato, ker so pesmi pred petimi leti nastajale v Skandinaviji, Berlinu in New Yorku. Zakaj torej?

Uvodna pesem veliko pove. Šestnajst trivrstičnih kitic jasno razkrije, kar vemo že ves čas. Kar je rekel že Heraklit: Narava se rada skriva. Šalamun je to "skrivanje", to svojo pesniško kamuflažo, napovedal že v prvi knjigi Poker, prav dobesedno. Od skrivanja ni odstopil že vseh triinštirideset let, kljub temu pa v pesmi Gumbi, pismo Leviju, zajame svojo pesniško usodo, tudi ljubezensko in teleološko v nič manjši meri pa tudi nacionalno. Vse te tematike so prisotne v vsaki Šalamunovi zbirki v razmislek vsem tistim, ki mislijo, da z moderno, še bolj pa s samostojno Slovenijo ni več potrebno upesnjevat nacionalne tematike. Gotovo se vsakega slovenskega pesnika in pesnice, ki ima dejavno domišljijo in nekaj dostopa do nacionalne podzavesti, ta tema še kako dotika, če le ne pride do potlačitve.

V socialističnih časih so trdili, da kultura pomeni povezovanje posameznika in družbeno tkivo in tu se je rodilo nasprotovanje, ki je želelo družbenost skupaj z nacionalnostjo izriniti. Stališči, ki želita prepovedovati pesniku upesnjevanje nacionalne tematike, ali pa mu jo ukazovati, imata skupno fantazijo zanikanja. To je tista osrednja fantazija, do katere se je po drugačni poti dokopala demokratična Amerika, ki si je za svoj kolektivni ideal "izbrala", biti brez krivde. Individualno življenjsko iskanje pa je pone srečno usmerila k sreči. Ni čudno, da je Šalamunova poezija v takšnih razmerah postala v Ameriki zaklad zakladov, kljub temu da njegove pesmi nimajo nobene izrazite ameriške pripovednosti. Takole se začne uvodna pesem:

Lepljenje glav, bogve, če to kaj dodaja milosti in / čistoči, trave so obrezane, Moskva zalita, Nihil / Interit plava v prostoru. Lipin list se je zataknil // gosi v grlu, lipin list hočem spet spraviti ven iz / očesa in bodala. Grlo ji uvijam, medved ima / tople tačke, i. e. božamo gos, rotimo jo, naj // izbljuva tisti list, preden pogori gozd..."

Čeprav Šalamun svojo pravo naravo dobro skriva in za njegovo veliko pesniško podjetje potrebujemo vsaj ugankarski slovar v treh knjigah in solidno razgledanost po tem in onem in tretjem, je v tej pesmi dovolj nedvom-

nih pomenskih jeder. Ne trdim, da jih tudi v drugih pesmih ni. Vemo, kako je, ko ti zalepijo glavo in prepovejo misliti, nič manj boleče ni v globalizaciji kakor v totalitarizmu. Razmere niso vitalne, kljub temu, da je nekdanja partijska "Moskva zlita" (z drugim svetom) in kljub temu, da po "prostoru plava Nihil Interit" oziroma Nič ne premine. Plava že, vendar dokler ne vemo, da plava, živimo, kakor da je vse minljivo. Dejstvo je, da se je "list lipe zataknil v grlu gosi", ki je že od Keltov sveta žival. Pred desetletji je pesnik eno knjigo naslovil po njihovih duhovnikih: Druidi.

Poezija, domišljijjski svet, svet duha, hoče lipin list spraviti ven "iz očesa in bodala", torej, da bi končno Slovenci ne bili vsem na očeh in da se nam ne bi nič hudega zgodilo, kar je z bodalom povezano. Zato gosi, ki je pomemben atribut bogov, "uvija grlo, boža jo in roti naj izbljuva tisti list, preden bo gozd pogorel", zdaj, dokler ima "medved tople tačke", ta največja evropska zver in najstarejša sveta žival, s katero hkrati cilja tako na elementarno moč kakor tudi na materinski kompleks. Z eno besedo: to poskuša rešiti prej, preden se bo vnela podzavest.

Potem nagovori "ribiče", te vilice duš, ki kar "stojijo v vodi" in ne vidijo, da so "lokvanji odtrgani in potujejo" kamor hočejo. Tem ribičem, Jezusovim učencem, pravi: "Mulj vas je/ prevzel, a ne bi bilo treba že po navadni krščanski/ dolžnosti planiti na to sceno?" Tu dobesedno roti vse, ki imajo opravka z duhom, naj se vmešajo. Če bi šli od pesmi do pesmi, bi videli, kako se skozi celo knjigo vmešavata "stroj iz njegove mladosti" poln kolektivizma in "zlati nadev matere domovine, ki so ga vsi požrli".

Gregor Podlogar v uvodu trdi, da je Šalamunova poezija na meji sveta, saj z najnovejšo knjigo pesnik deklarativno vstopa v svet pravljic. Naj dodam, da je v pravljicah že od druge knjige naprej, od Romanja. Sprejmimo ga kot mentorja za "pravljični svet", če se mentorstvo začne, ko se naša domišljija lahko zaljubi v fantazijo drugega.

## Valentin Cundrič: Živmutec

Živmutec je tihotapec nad tihotapci in Valentin Cundrič je pesnik, ki je izdal okoli 150 knjig. Že zaradi teh dveh dejstev se idealno poda k Šalamunu in Debeljaku. V celotnem njegovem opusu je poetološka tema osrednja, hkrati pa je tudi metafizična. Naj dodam, da Cundriča slovenska javnost še ne pozna kot avtorja okrog dva tisoč sonetov. Koliko jih ve za venec sonetov Slovenska knjiga mrtvih?

Spominjam se, da sem pred osemindesetimi leti prebrala njegovo prvo knjigo Pojoči grm (DZS, 1961) in spominjam se dveh pesmi, s katerima je začrtal najširšo domišljijjsko razsežnost pesništva. Prva je antološka Maj,ta "čudovita klepsidra petja" v kateri "Glas podaja roko/ glasu./ Misel misli./ pesem pesmi." Druga pa Smrt, v kateri zadnje besede nima nihilistična instanca, značilna za tisto obdobje. V njegovi pesmi je več vrst smrti: "Smrt ptic, / smrt vode, / smrt snega, / smrt vetra. (Človekov duh/ gre kot čarovnik/ mimo grobov)." Te tri zadnje verze pesmi je dal v oklepaj. Želel je,

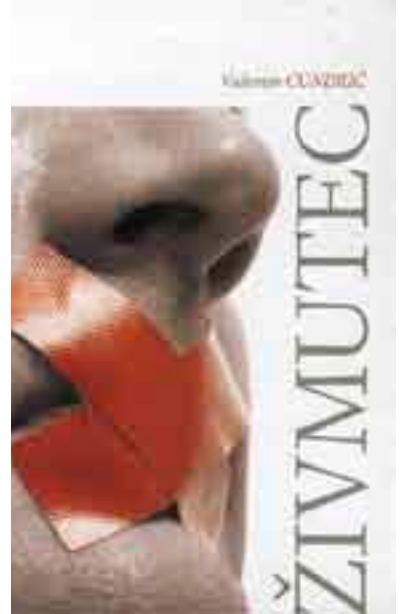


Aleš Debeljak, Tihotapci, Mladinska knjiga



Tomaž Šalamun, Mrzle pravljice, Nova revija

## Mentorstvo se začne, ko se naša domišljija lahko zaljubi v fantazijo drugega



Valentin Cundrič, Živmutec, Medium

da delujejo kot mladostna slutnja, ki jo zdaj že pol stoletja potrjuje kot pesniško resnico: "Če ima moj narod dušo, mu na njej gorim." prvi v Živmutcu. Valentin Cundrič je žal za institucijo slovenske kritike in literarne zgodovine zastarel, filozofi ga pa še niso odkrili. Po marsičem bi ga lahko uvrstili med izjemne ljudi.

Živmutec dokazuje, da se pesnik zaveda, dveh filozofskih in psiholoških resnic: Slava ni nikoli enakovredna ustvarjalnosti in kar je še pomembnejše: ustvarjanje poteka od transcendentnega k mrgoleči tukajšnji vseprisotnosti. Cundrič dušo materializira na več načinov; najprej kot pisanje pesmi, tudi s krhkostjo telesa, ki običajno obudi duševno življenje.

Pesniška zbirka Živmutec spet močno teče v orfeizem, v "lirično izgnanstvo molka", tudi v socialo sveta; "Molk je prestol, je zibka, je krsta" v kozmično zgodovino prav pljuska: "Kdo med grdimi bo lep, /kdo gluha bo in kdo slep, /bil je to en velik žreb. / Odrezane jezike/ zloga med šepet in krike/ Gospod razlike." Tokrat, pri dvaindesetih letih, doda starostno slutnjo: "(Kako pa je za vrati, /česar se je treba bati.)"

Molk pri Cundriču bi seveda bilo potrebno filozofsko razdelati: "Je negotovost neobstojnost/ vsebine kljub

obliki?/ Vendar ta opojnost:/ molka vzklik, besed dotiki!/ Zakona pesmi ni." Cundričeva sodobna poezija se natančno navezuje na sodobno filozofijo, ki ostaja "brez svojega danes. Zato se težišče filozofije s svojega in lastnega premakne v izmaknjenost tega brez. Ta izmaknjenost se razprostira kot beseda filozofije, ki molči. Molk mami čut, posluh za to, kar se jemlje. Resignacija, ki prepreda družbeno signalizacijo nasprotno izživlja resentment. Njegov efekt je izničenje čutja, da se lahko širi družbena senzacionalnost in sentimentalnost." (Dean Komel)

Če bi iz Živmutca izločil nekaj slabših pesmi v knjigi je 124 pesmi in še izreki bi dobili pesniško zbirko, s katero bi bilo zelo težko tekmovati. Pesnik je do konca predan poeziji: "Posteljo ravnam, /kot vem in znam. /Utrujena je Pesem moja, /pesem moja samosvoja. /Spat jo položim/ golo in brez rim. / Zglavje ji rahljam. /Bom brez njega ležal sam.", hkrati pa se zaveda kozmičnih zakonov: "Sem zavrnjen, /sem sprejet. /Pa odrinjen/ pa objet. /Še prišel bom/ na ta svet." Obilo je tudi tega, kar je temeljno: individualnosti. Brez nje ni subjekta. "Ne natikaj nase tuje srajce, /Lahko je zastrupljena in prekleta. /Ali z garjavega hrbta sneta."

Biti to, kar si! Kaj si? To je pa dogajanje vseh naših poti.

## Nekatere postaje LPP zdaj kot knjižnice

Pod sloganom Zapelji se s knjigo! v sklopu projekta Proga10: knjiga je danes stekla akcija zavoda Bunker, ki na 23 avtobusnih postajah LPP (Ljubljanskega potniškega prometa) na izposoji ponuja knjige z vseh vetrov. Prvi udeleženec akcije je bil ljubljanski župan Zoran Jankovič, ki je na poseben kavelj obesil knjigo Zbogom, orožje Ernesta Hemingwaya.

Kot je za STA povedala Tamara Bračić Vidmar iz Bunkerja, so do sedaj zbrali približno 2000 knjig, ki so jih za projekt darovali knjižnice, založbe in posamezniki. Proga10: knjiga, nekakšna odprta knjižnica brez obveznosti, je pilotski projekt v sklopu Ljubljane - svetovne prestolnice knjige, ki bo trajal do konca septembra. Glede na odziv bralcev se bodo pri Bunkerju odločili, ali naj zami-

sel o urbani knjižnici še dodatno razvijajo. Knjige, ki jih pri Bunkerju sprejemajo ves čas akcije, so na voljo vsem mimoidočim in uporabnikom LPP. Že na otvoritvenem dogodku na avtobusnem postajališču Kolodvor se je, poleg medijev, zbralo veliko število radovednežev, katerim je bilo potrebno večkrat pojasniti, da si knjigo povsem brez obveznosti lahko izposodijo ter jo kasneje vrnejo na katero od 23. postaj.

Direktorica zavoda Bunker Nevenka Koprivšek je za STA še povedala, da opaža, da ljudje knjige celo nekoliko raje podarjajo kot prejemajo. Nemara gre za dober občutek, ki se poraja, ko nekaj podariš, se je vprašala, a tezo bo mogoče preveriti šele jeseni ob izteku knjižne proge 10. (sta)